

NASTAJAJOČI SVET

GROF H. KEYSERLING

Vse kulture do danes so imele svoje težišče v iracionalnem, v nagonu, v čuvstvu, v alogizmu in kaosu, iracionalno pa že po svojem bistvu ni nikdar prenosno. Popolnoma nemogoče je, da bi prehajalo iz monade na monado. V tem oziru sličijo primitivne kulture res predstavi, ki jo ima človek o rastlinah; vezane so na prostor in na čas in ni mogoče, da bi se izpremenile v svojih bistvenih znakih. Drugačna pa je duhovnost v svojem najširšem smislu, to se pravi, vsebujoča logos in intelekt: da se prenašati in izročati; resnica, izrečena po zakonih intelekta, je v principu enako razumljiva za ves svet; inteligenca podira vse meje; zmožnost razumevanja, ki je ni mogoče izvajati iz česarkoli, je po svoji naravi zmožnost razumevanja subjektivnega in psihičnega tujega sveta, s čimer se tako odstranjajo vse meje med dušami. Bolj ko se razvija duhovnost, tem bolj narašča tudi zmožnost prehajanja, izročanja in prenašanja. Vendar pa tudi ni popolnoma točno, da gledamo antično kulturo v svoji ekskluzivnosti; če je bilo mogoče tedanji svet helenizirati in v verskem oziru prepojit z judovstvom in če smo še danes v helenizmu in judovstvu, tedaj je to dejstvo, ki je bilo z ozirom na to, da je bilo nemogoče predati njihov primitivni vir, silno značilno. Vendar pa ostane resnična Spenglerjeva miselna osnova za vse kulture, ki so bile do danes, kajti, da povzamemo našo začetno idejo, ni bila nobena njihova oblika življenja zmožna drugače, kot na podlagi enotne in organske duhovnosti, ki je obstajala že prej. Helenizacija in hebreizacija sta se posrečila le toliko, kolikor je živa duhovnost Grkov in Judov ali neposredno zavzela kulturni krog, ali pa kolikor je postala, kakor pri kristjanizmu, sestavni del nove sinteze na podlagi žive dedičnosti. V vsej zgodovini nimamo doslej vzgleda, da bi karkoli prešlo na poznejše rodove in živelo samolastno življenje. Krščanska kultura je računala na izpreobrnjenje. Z drugimi besedami: živa tradicija je bila doslej, v kakršnikoli obliki se je že pojavila, prvi pogoj vsakega prehajanja in prenašanja.

Nasprotno pa se je sedanje stanje človeštva korenito izpremenilo. Intelekt, ki se je bolj razvil, kakor se je po svoje bolj razvilo možganje, se je oprostil tradicionalnih vezi in v njem je našla zavest svoje novo težišče in posledica tega premeščenja psihičnih plasti je dejstvo, da je prehodni element vtisnil svoj pečat človeškemu življenju. Resnično središče pravega mentalnega organizma je danes drugje, kakor je bilo v času razvoja sedanjih kultur. Razmišljanje o tehnizaciji sveta nam bo razložilo, kaj to pomeni.

Slabo bi stavili vprašanje, če bi gledali v tehniki predvsem njen kvas barbarstva. Brez dvoma, neskončna možnost uporabe, ki ne odvisi niti od časa niti od prostora niti od česa drugega in ki je glavni znak vsake čisto tehnične pridobitve, nasprotuje preprostem zamislu kulture v tradicionalni obliki; to kar je mogoče v vseh časih in v vseh krajih kot življenska oblika, ne more biti v dosedaj veljav-
nih pogojih neposredno razodetje duha. Toda glavni pokretač je druga. Kultura v svojem idealnem smislu je po zgodovini vse prej, kakor nujna oblika življenja. Na drugi strani je popolnoma napačno misliti, da bi civilizacija v sedanjem stanju pomenila konec. Nasprotno, nikoli izza velikih invazij (okoli 500 po Kr. r.) človeški rod ni bil tako mlad in prav njegovi mladi in pomlajeni deli so odločujoči faktorji v razvoju. Izhodišče vsega je v tem, da se je v prahičnem organizmu intelekt tako razvil, da so prav radi te pozitivne izpremembe vse prejšnje kulture posvečene smrti. Nobena popolnost ne preživi neodvianega razvoja teh elementov. Razvijajo se in se razlijaajo na široko in jim ni mogoče verkatí tega, kar ni zmožno preosnove. In prav to nam tudi najbolj počituje triumfalni pohod tehnike.

Nobena oblika iz predhodne dobe se ne more dolgo ustavljati tam, kjer prodre tehnika. Dandanes na primer so se angleški in francoski krogi, kjer je kultura v polni zrelosti, najdalje ustavljali nekakemu razkroju; in vendar je bolj jasno kakor vsi dokazi, da je za ljubitelja kinematografa, radija, dirk, za avijatika in svetovnega potnika nemogoče, da bi ostal še v naprej utecanjen v notranje ali zunanje meje. Najmlajši predstavitelji teh krogov se zde ob svojih očetih kot nova bitja, prosta peze vsake tradicije. Prav isto opažamo, a v drugačni obliki, v izvenevropskem svetu. Medtem, ko je v naši stari Evropi, koncem koncev vendarle mogoče nekako sožitje starega in novega sveta, — saj je stara kultura v svojem razvoju rodila tehniko, — je tam doli tehnika popolnoma izpodkopala vse prejšnje tradicije. Posrečilo se je to s strašno hitrigo; kakor hitro poznamo vzrok, nama je tudi potek popolnoma jassen. Gre tu za docela navaden pojav v tehničnem svetu, ki ga nikakor ni nemogoče razumeti. Prav kakor so matematične resnice jasne po svojem bistvu, ker so vcepljene vsem stvarcem in vsem ljudem, prav tako jasne so tudi vse tehniške možnosti. Tudi jih razumejo najbolj direktno baš najnižje socijalne plasti in nekultivirani narodi. Amerika je zato postala tako hitro plen tehnike, ker so bili njeni prebivalci ob začetku najmanj kultivirani zapadnjaki; tudi danes naleti skrajna tehnizacija baš pri najmlajših narodih Vzhoda najmanj odpors. To mi je postalo zlasti očito tisti dan, ko sem uvidel, da moj triletni sin, ki nima nikakih posebnih darov za tehniko,

popolnoma razume bistvo avtomobila, medtem ko je ta zame še skrivnost. Tehnične iznajdbe so prav tako bistveno jasne kakor matematiške resnice. Zadostuje, da imaš idejo. Toda imeti idejo ni dano vsakemu, pa saj tudi vsakdo ni izumitelj; opasnost ideje pa leži baš v tem, da jo vsak razume takoj, ko mu jo razložiš. Vse tehnične pridobitve so večini sodobnikov mnogo bolj razumljive kakor katerikoli kulturni pojavi iz kamene dobe. Kmalu ne bo več povprečnega človeka, ki bi mu radijografija ne bila prav tako preprosta in jasna kakor poštevanka!

Vsa ta razmišljanja nas potrjujejo v mnenju, da so se časi pred tehnično dobo enkrat za vselej iztočili in da so močno zakrknjeni romantiki vsi oni, ki še pridigajo povratek v čase pred tehniko. In to ne le, ker je popolnoma nemogoče, da bi ustavili razvoj tam, kjer odločajo množice, ampak tudi in predvsem, ker hrani tehnizacija v sebi pozitiven dogodek: korak naprej v poduhovljenju narave, nova stopnja v razvoju človeškega psihičnega organizma.

*

Ko so enkrat prodrli prenosni elementi v prve vrste, narašča popolnoma naravno njihova pomembnost sorazmerno s številom. Ker pa je veliko število neznano bolj dovzetno za to, kar je prenosnega v tehniki in v materijalistični miselnosti, je razumljiv silen vpliv mas v modernem svetu! Sedaj pa zvežimo to zadnjo misel z ono drugo, da je vsaka kultura izraz resničnega duševnega bistva! Če je tako, potem abstraktno ne more eksistirati nobena kultura, ki nima konkretne podlage. In res je doslej vsaka kultura živela tako dolgo, dokler je živel človek, ki jo je predstavljal; ko je ta izginil, je bilo tudi po njej, čeprav se biološki temelji niso izpremenili. In v kom se razodeva duhovnost modernih mas? Šofer; nazorni primerki te dobe mas, kakor so bili primerki za druge dobe: duhovnik, vitez, poštenjak. Šofer je tehnizirani, primitivni človek.

Tehnična sposobnost močno sliči orijentacijskemu smislu divjaka; tehnika po sebi pomenja jasnost; vzbuja čuvstvo svobode in moči v človeku in sicer tem bolj, čim bolj je primitiven. Samo po sebi je razumljivo, da se večina človeštva oblikuje v tip šoferja (če pravijo inženjer, mislijo vedno šoferja); on je tudi prvi reprezentativni tip sveta, ki nastaja, seveda z izjemo duhovnih voditeljev. Že ameriški s m a r t je bil z ozirom na Evropeca šofer; toda rasel je v moralno manj primitivnem ozračju in ni bil popolnoma to, kar sedanja mladina, katere osnovno življensko pojmovanje je izšlo direktno ali indirektno iz strelskih jarkov. Tudi fašist ni nič drugega kakor italijanski tip šoferja; boljševik: ruski tip, in povprečni Azijat, ki je za napredek, je pravi in resnični šofer. Odtod

njihova mržnja kakršnekoli tradicije, odtod njihov primitivni smisel za brutalno silo. Med drugim sledi iz vseh teh razmišljanj silno važen zaključek, namreč, da pogrešeno sodimo zgodovinska gibanja najprej na zgodovinski podlagi. Antični človek in srednjeveški vitez sta bila v resnici popolni in verni podobi tega, kar sta predstavljala. Nikdar ni vernik dosegel tolike skladnosti, kar je čisto razumljivo, če pomislimo na vero, ki je bila v njih. Boljševizem v Rusiji nikakor ni uspel s svojo komunistično idejo; ta uspeh temelji predvsem na dejstvu, da je na podlagi komunizma prišel do oblasti šofer, šofer, ki je bil v praktičnem oziru neznano nad vsemi drugimi; on mora braniti doktrino, ki mu je pomogla do moči, tudi če bi v svojem smislu ne imela zanj nobenega pomena; renesančni papeži so branili krščanstvo, četudi so bili sami neverni. Zato bo z evropskega stališča Rusija ostala vedno boljševiška, tudi ko bo morda ideologija in druga vlada stopila na mesto sedanje. Proti živemu tipu je vsak abstrakten upor prazen. Kadar pride do oblasti tip, ki odgovarja duhu časa, se položaj ne more izpremeniti prej, preden se tip ne izrodi in ne izgine, kar navadno traja silno dolgo.

Izginili pa bodo sedaj stari kulturni tipi in ne tip šoferja. Ko pa bo enkrat umrl sedanji predstavitelj, bo tudi stara kultura umrla z njim. Ker vsak psihičen pojav živi le, dokler živi njegov konkreten tip, ki je njegov nosilec; zato tudi smisel za tradicijo, ki živi v njem, propade z njim. Zato je tudi egipčanska kultura mrtva, čeprav felah pripada istemu narodu, ki je rodil faraone. Tako je propadla arabska kultura, čeprav še danes živi narod, ki jo je ustvaril.

Vsa stara kultura na zemeljski obli je danes v dekadenci, ker jo zanikuje novi človeški tip, ki danes odloča.

(Iz francoskega originala prevedel Mirko Pretnar.)

IVANA CANKARJA PISATELJSKI POČETKI

DRAMATIKA — JOSIP VIDMAR

I.

Podoba Cankarjevega zgodnjega pisateljskega dela bi ne bila popolna, če ne bi razboru njegove mladostne lirike in prvega pripovedništva sledil še razbor njegove zgodnje dramatike. Tvorijo jo tri dela: «Romantične duše», «Jakob Ruda» in «Za narodov blagor». To omejitev opravičuje dejstvo, da je smatrati «Romantične duše», ki so njegov dramatski prvenec, za matico obeh naslednjih dram: «Jakob Ruda» je sicer z njimi v rodu